

Yttrande över betänkandet En översyn av lagstiftningen om företagsbot (SOU 2016:82)

Lunds tingsrätt har uppmanats att yttra sig över betänkandet En översyn av lagstiftningen om företagsbot.

Tingsrätten kommer att kommentera utredningens förslag med utgångspunkt i den uppdelning som utredningen har gjort.

Straff eller särskild rättsverkan av brott

Utredningen har övervägt om det finns skäl att beteckna företagsbot som ett *straff* i stället för *särskild rättsverkan av brott* som beteckningen är nu. Utredningen föreslår att företagsboten även i fortsättningen ska betecknas som särskild rättsverkan av brott.

I utredningen berörs i samband med det bl.a. frågan om beteckningen av företagsboten innebär några nackdelar i det straffrättsliga samarbetet inom EU och i andra internationella sammanhang (s. 110). Utredningen har kommit fram till att beteckningen inte innebär några påtagliga nackdelar för dessa samarbeten.

Tingsrätten förutsätter att samråd har skett med berörda myndigheter i dessa frågor (främst Ekobrottsmyndigheten) och att det då skulle ha framkommit om beteckningen av företagsbot som *särskild rättsverkan av brott* hade utgjort ett problem. Tingsrätten instämmer med detta i den bedömning som utredningen har gjort, dvs. att företagsbot även i fortsättningen bör betecknas som *särskild rättsverkan av brott*.

Företagsbotens tillämpningsområde

Utredningen föreslår att tillämpningsområdet för bestämmelserna om företagsbot utvidgas till att även omfatta brott som begåtts i utövningen av

- offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet, och
- annan verksamhet som en juridisk person bedriver, om den brottsliga handlingen, eller i förekommande fall, underlåtenheten har varit ägnad att bereda den juridiska personen en ekonomisk fördel (dock med undantag för dödsbon).

Utredningens förslag innebär bl.a. att statens samt kommuners och landstings verksamhet kommer att omfattas av bestämmelserna om företagsbot, även sådan verksamhet som inte också kan bedrivas som näringsverksamhet. Utredningens förslag innebär också att föreningar och stiftelser omfattas av reglerna om företagsbot även om de inte bedriver näringsverksamhet.

Tingsrätten har inga invändningar mot utredningens förslag att offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet omfattas av reglerna om företagsbot.

När det gäller juridiska personers ansvar för annan verksamhet där den brottsliga handlingen eller underlåtenheten har varit ägnad att ge den juridiska personen en ekonomisk fördel har dock tingsrätten följande synpunkter.

Företagsbot för staten och annan offentlig verksamhet

Enligt tingsrätten finns det fördelar med att kunna ålägga staten företagsbot. En sådan reglering möjliggör en reaktion mot bristande riktlinjer och rutiner inom olika myndigheter där det egentligen inte är motiverat att utkräva ett personligt straffansvar.

I vissa hänseenden agerar myndigheter och offentliga organ också utifrån uppsatta budgetramar där det kan finnas starka incitament att minska kostnaderna. Ur den aspekten framstår det som rimligt att det i domstol finns möjlighet att fastslå ett ansvar för myndigheten eller den offentliga verksamheten i form av att företagsbot ska betalas. Med den utgångspunkten framstår det som lämpligt att statlig och annan offentlig verksamhet behandlas likvärdigt som privata rättssubjekt när det gäller företagsbot.

Enligt tingsrätten kan det dock ändå ifrågasättas om en företagsbotsreglering för staten och annan offentlig verksamhet (som inte är att likställas med näringsverksamhet) är lämplig. Den verksamhet som bedrivs är i stort sett uteslutande verksamhet som är obligatorisk för myndigheten eller organet att utföra. Att då besluta om företagsbot innebär i princip endast att organet får mindre pengar att utföra verksamheten med och då torde man i stället behöva skjuta till nya pengar.

Att staten omfattas av regleringen innebär också att staten kommer att betala pengar till sig själv i en process som även den medför kostnader för staten.

Utredningens förslag innebär vidare att staten (genom åklagaren) kommer att föra talan mot sig själv i frågor om företagsbot och ytterligare en del av staten, domstolen, ska sedan besluta i frågan. Staten ska alltså i sina olika funktioner inta olika och ofta motstridiga processuella ståndpunkter. Enligt tingsrätten är det inte helt klart hur detta rent processuellt ska gå till. Om man trots allt ska införa

ett system där staten i större utsträckning kommer kunna åläggas företagsbot bör man i det fortsatta lagstiftningsarbetet överväga att reglera de processuella förutsättningarna i lag, som man har gjort i reglerna om upphandlingsskadeavgift.

I utredningen påpekas att talan om företagsbot mot staten inte förekommit trots att det är möjligt även idag. Det framgår inte varför utredningen bedömer att talan om företagsbot i större utsträckning kommer att föras mot staten än vad som skett hittills med den utvidgning som man föreslår.

Förhållandet till åtalsprövningsregeln

I sådan verksamhet som staten, kommuner och landsting bedriver kan felaktiga beslut av olika befattningshavare vara straffbelagda bl.a. som tjänstefel. För det fall brott begås av oaktsamhet inträder dock en åtalsprövningsregel (36 kap. 10 a § brottsbalken) om talan om företagsbot förs. Bestämmelsen innebär att åtal som huvudregel inte ska väckas för oaktsamt brott som endast kan leda till böter om brottet kan föranleda talan om företagsbot.

Detta innebär att en utvidgad tillämpning av företagsbotsreglerna för statlig och annan offentlig verksamhet kommer att medföra en begränsning av det individuella straffansvaret. Några närmare överväganden om detta görs emellertid inte i utredningen.

Undantaget för dödsbon

Utredningen föreslår att dödsbon undantas från reglerna om företagsbot. Motiveringen till detta är att det i de fallen är tillräckligt med ett individuellt straffansvar för dödsbodelägarna.

Enligt tingsrätten kan man dock ifrågasätta om det är lämpligt att undanta endast en typ av juridisk person från reglerna om företagsbot. Det finns även andra juridiska personer där företagsbot inte framstår som den lämpligaste reaktionen när brott begåtts. Med utredningens förslag kommer bl.a. stiftelser, ideella organisationer och andra föreningar utan vinstintresse att omfattas. Om en sådan juridisk person ska betala företagsbot kommer detta att direkt påverka möjligheterna att bedriva verksamheten och inte påverka ett vinstintresse.

Tingsrätten instämmer dock i utredningens bedömning att det finns ett behov av att utvidga tillämpningsområdet av bestämmelserna om företagsbot. Enligt tingsrätten bör man dock undvika att göra undantag från den generella omfattningen och i stället överväga om det i dessa fall kan finnas starkare skäl än annars att jämka eller efterge företagsboten. Detta bör komma till uttryck i författningskommentarerna.

Företagsbotens storlek

Utredningen föreslår att företagsboten ska bestämmas med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde och att särskild hänsyn ska tas till brottslighetens förhållande till verksamheten och till den skada eller fara som brottsligheten har inneburit för liv, hälsa eller miljö.

Vid flerfaldig brottslighet föreslår utredningen att en gemensam företagsbot ska bestämmas för samtliga brott.

Utredningen föreslår att företagsboten ska bestämmas genom att det först ska bestämmas ett sanktionsvärde (5 000 kr till 10 miljoner kr). Därefter ska hänsyn tas till företagets storlek om sanktionsvärdet överstiger 500 000 kr (särskilt klandervärd brottslighet). Utifrån företagets storlek ska företagsboten höjas till ett belopp upp till tio gånger sanktionsvärdet.

Maximibeloppet för företagsboten ska enligt utredningens förslag vara 100 miljoner kronor.

Grunderna för att bestämma företagsboten

När det gäller grunderna för att bestämma företagsbotens storlek så delar tingsrätten utredningens bedömning om vilka grunder som ska beaktas när företagsbotens storlek bestäms.

Det är enligt tingsrätten viktigt att asperationsprincipen ska gälla i de fall då företagsbot bestäms för flera brott. Vad som utgör ett eller flera brott är en fråga som kan vara mycket svår att svara på. Tingsrätten delar således utredningens bedömning även i den delen.

Företagsbotens maximibelopp och större företag

Utredningen föreslår att maximibeloppet för företagsboten höjs till 100 miljoner kr.

När det gäller företagsbotens maximibelopp så instämmer tingsrätten i de argument som anförs i Alf Johanssons särskilda yttrande (s. 351-353). Man bör därför överväga om maximibeloppet ska sättas högre än vad utredningen har föreslagit.

I frågan om definitionen av ”större företag” så finns det skäl att använda sig av en redan vedertagen definition på det sätt som utredningen föreslagit. Samtidigt bör man i det fortsatta lagstiftningsarbetet överväga om det är motiverat att den förhöjda företagsboten omfattar så många företag som blir följden av utredningens förslag och om det är lämpligt att kunna döma ut en företagsbot som översätter ett bolags egna kapital på det sätt som Olle Lindén och Anne Wigart anför i sitt särskilda yttrande (s. 354-356).

Förhållandet mellan företagsboten och det individuella straffansvaret

Tingsrätten har inga synpunkter på utredningens förslag i dessa delar (se dock vad som ovan anförts angående åtalsprövningsregeln).

Behovet av ytterligare lagstiftning för att Sverige ska leva upp till sina åtaganden gentemot OECD

Utredningen har föreslagit att det införs en särskild bestämmelse om att talan om företagsbot ska kunna prövas enligt svensk lag och vid svensk domstol även om domsrätt i övrigt inte föreligger enligt 2 kap. brottsbalken. Tingsrätten har ingen invändning mot att en sådan bestämmelse införs.

Företagsbot genom straffföreläggande

Utredningen föreslår att gränsen för när åklagaren ska kunna förelägga ett företag företagsbot ska höjas till 3 miljoner kr.

Tingsrätten delar utredningens bedömning att gränsen för när åklagaren kan utfärda företagsbot genom straffföreläggande ska höjas.

Enligt tingsrätten bör man dock överväga om gränsen inte bör sättas ännu högre än vad utredningen föreslagit. Inte minst med hänsyn till att tingsrätten anser att det finns skäl för att maximibeloppet för företagsboten ska sättas högre än vad utredningen har föreslagit.

Det finns även andra skäl till att företagsbot bör kunna beslutas genom straffföreläggande vid belopp som överstiger 3 miljoner kr. Utredningens förslag om förhöjd företagsbot innebär nämligen att företag, utifrån sin storlek, kan komma att hanteras olika trots att ett straffföreläggande skulle avse samma typ av brottslighet.

Det förslag som utredningen har lämnat innebär att ett företag som inte ska betala förhöjd företagsbot kan föreläggas företagsbot av åklagare även om brottsligheten som ligger till grund för den är så klandervärd att sanktionsvärdet uppgår till 3 miljoner kr. Om det rör sig om ett större företag måste dock företagsboten, för samma typ av brottslighet, bestämmas genom en domstolsprocess. Detta även om företaget godtar företagsboten och grunderna för beräkningen av den förhöjda företagsboten.

För de största företagen, där sanktionsvärdet ska tiodubblas, blir det inte heller möjligt att genom straffföreläggande besluta om förhöjd företagsbot. En sådan företagsbot ska nämligen enligt utredningens förslag sättas till som lägst 5 miljoner kr (500 000 kr x 10).

Registrering av företagsböter

Utredningen har övervägt om det ska införas ett register för beslutade företagsböter. Enligt utredningen är dock behovet av ett sådant register inte så stort att det motiverar de kostnader det skulle innebära.

Tingsrätten instämmer i utredningens bedömning att behovet av ett register över företagsböter inte är så stort att det motiverar att det införs trots de svårigheter och kostnader som utredningen anfört att detta skulle vara förenat med.

Behovet av förberedande utredningsåtgärder m.m.

Utredningen har gjort en del bedömningar, bl.a. i fråga om åklagaren bör ange ett bestämt belopp i sitt yrkande och möjligheterna att överklaga ett beslut om företagsbot om åklagaren fått fullt bifall.

Tingsrätten anser att utredningens slutsatser - att åklagaren bör yrka ett bestämt belopp när talan förs om företagsbot, att åklagaren bör ange grunderna för företagsbotens beräkning och att åklagaren inte ska få skärpa ett yrkande i högre rätt - i sig framstår som rimliga. Det framstår emellertid inte som självklart att utredningens bedömning av det nuvarande rättsläget är riktig. Istället bör man överväga att ge uttryck för detta direkt i lagtexten.

När det gäller den bedömning som utredningen gör på s. 293 - att åklagaren inte kan överklaga ett beslut om företagsbot och yrka ett högre belopp i högre rätt - är det enligt tingsrätten inte klart att utredningens bedömning i den delen är riktig. Om man vill uppnå en sådan ordning bör man lagstifta även vad gäller detta. En sådan lagstiftning bör också kombineras med en bestämmelse som innebär att rätten är bunden av åklagarens yrkande och inte kan döma ut en högre företagsbot än vad åklagaren har begärt. En sådan ordning skulle i och för sig avvika från vad som gäller för att bestämma påföljd men det innebär samtidigt stora fördelar i förutsägbarhet för parterna.

Lagtextens utformning

När det gäller utredningens förslag till formulering av de nya bestämmelserna har tingsrätten följande kommentarer och synpunkter.

I den föreslagna lydelsen av 36 kap. 7, 7 a och 7 b §§ brottsbalken står att ett företag ska "åläggas" företagsbot. Ålägga framstår enligt tingsrätten som ett ålderdomligt ord även om det av sammanhanget framgår vad som menas. Istället bör man överväga om man i stället kan använda sig av någon form av "ska betala".

I den föreslagna lydelsen av 36 kap. 7 § andra stycket brottsbalken definieras begreppet företag. Tingsrätten ifrågasätter inte att staten, kommuner och landsting omfattas av begreppet "juridisk person". Det framstår emellertid inte som klart

att begreppet har den innebörden för allmänheten. Man bör därför överväga att tydliggöra detta.

Den föreslagna bestämmelsen i 36 kap. 7 § brottsbalken skulle i stället kunna formuleras:

På yrkande av allmän åklagare ska ett företag betala företagsbot om förutsättningarna i 7 a och 7 b §§ är uppfyllda.

Med företag avses enskilda näringsidkare samt staten, kommuner, landsting och andra juridiska personer.

När det gäller 36 kap. 7 a § kan inledningen till bestämmelsen i stället formuleras:
Ett företag ska betala företagsbot för brott som...

När det gäller utformningen av den föreslagna lydelsen av 36 kap. 7 b § brottsbalken kan bestämmelsen istället formuleras:

Ett företag ska betala företagsbot om företaget inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottet.

Ett företag ska också betala företagsbot om brottet har begåtts av en person med ledande ställning i företaget, grundad på befogenhet att fatta beslut för företaget, eller av en person som annars har haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.

Ett företag ska dock inte betala företagsbot om

- 1. brottet har varit riktat mot företaget, eller*
- 2. det för brottet endast är föreskrivet penningböter som straff.*

Om ett företag ska betala företagsbot med anledning av flera brott ska en gemensam företagsbot bestämmas.

När det gäller den föreslagna lydelsen av 36 kap. 8 § brottsbalken bör man enligt tingsrätten överväga att dela upp bestämmelsen i flera stycken. Bestämmelsen kan i stället formuleras:

När företagsbotens storlek fastställs ska först ett sanktionsvärde om lägst femtusen kronor och högst tio miljoner kronor bestämmas.

Sanktionsvärdet ska bestämmas med utgångspunkt i straffvärdet av den samlade brottsligheten som företagsboten ska avse. Särskild hänsyn ska tas till brottslighetens förhållande till verksamheten och till den skada eller fara som brottsligheten har inneburit för liv, hälsa eller miljö. Skälig hänsyn ska också tas till om det tidigare har beslutats att företaget ska betala företagsbot.

Om inte annat följer av 9 § eller 10 § ska företagsboten fastställas till ett belopp som motsvarar sanktionsvärdet.

Yttrandet har beslutats av chefsrådmannen Nils Petter Ekdahl, rådmannen Mikael Petersson, administrativa assessorn Maria Anvin och tingsfiskalen Daniel Fedeli (föredragande).

Nils Petter Ekdahl

Mikael Petersson

Maria Anvin

Daniel Fedeli